

פרטים חדשים שופכים אור על פרשת חורבן ישיבת חב"ד במרוקו בעת רעידת האדמה הגדולה

אחרי מחקר מקיף שנמשך תקופה ארוכה, הושק הספר המפואר "חב"ד במרוקו" **החושף את התמונה המלאה** של פעילות שלוחי חב"ד בקרב הקהילות היהודיות במדינה הערבית, באמצעות אגרות קודש, מסמכים אותנטיים, ראיונות עם השלוחים ותמונות מיוחדות. 'כפר חב"ד' קיבל לפרסום פרק ייחודי, המתעד את חורבן ישיבת חב"ד, בעת רעידת האדמה הגדולה באגאדיר: **זיכרונות התלמידים, דיווחי מנהל המוסדות לרבי, וההתייחסויות המיוחדות של הרבי לרעידת האדמה**. מרטיט

שמואל הרשקוביץ

אסון אגאדיר

חורבן באגאדיר

העיתונות בארץ הקודש מדווחת על הרוגים מקרב תלמידי ישיבת חב"ד

הטרגדיה הגדולה של יהדות מרוקו והטרגדיה הגדולה של חסידות חב"ד מאז השואה ועד עתה. הטרגדיה הזו מקופלת במילים המעציבות כל יהודי המכיר את מרוקו – רעיית האדמה באגאדיה. רעיית אדמה בה נספו למעלה מרבעה, בהם כאלף ושלוש מאות יהודים, ובה נחרבה ישיבת חב"ד על עשרות התלמידים, המורים והמנהל.

המכה האנושה הזו הדהדה למרחקים, והעולם היהודי כולו היה אחוז דאגה למשמע הטרגדיה הגדולה שהחלה ברעיית האדמה הגדולה, והסתיימה לאחר תקופת חילוץ, פינוי ולבסוף נטישת העיר החרבה. זעזוע עמוק היה נחלתם של חסידות חב"ד בכל רחבי תבל, ואף הרבי דיבר על כך בהתוועדות פומבית ושלח מספר אגרות ניוחמים ועידוד למרוקו.

אודות ששגו וחורבן ישיבת חב"ד באגאדיה נכתב בכמה מקומות מפי תלמידי הישיבה ואחרים, ובספר "חב"ד במרוקו" מתפרסמת סקירה כאובה ומפורטת בשילוב עדויות ומסמכים בפרסום ראשון. הסיפורים המרטיטים כל לב, מתפרשים על מספר פרקים, וכאן נביא את תמצית הדברים וגם בכך די כדי להרעיד לבבות.

כך הוקמה הישיבה

השנה – תשט"ו. במרוקו יש שתי ישיבות חב"דיות גדולות: בקזבלנקה ובמקנס, ולאור בקשת הקהילה היהודית באגאדיה להקים ישיבה בתחומה, הוחלט לפעול להקמת ישיבה נוספת בתקווה לשיתוף פעולה עם הקהילה המקומית. כדי לבדוק את השטח, הרב ניסן פינסון, אז משלוחי הרבי בקזבלנקה, ביקר באגאדיה והחל ברצף שיחות עם רב העיר הרב יצחק חזן ואישים אחרים בקהילה, ולאחר התייעצות עם מנהל מוסדות חב"ד במרוקו הרב שלמה מטוסוב, הוחלט כי התלמיד אברהם בן שושן, שלימד עד אז בישיבה במקנס, יעבור לאגאדיה ובה יקים וינהל את הישיבה החב"דית, וזאת בהכוונת השלוחים בקזבלנקה.

התלמיד אברהם בן שושן עבר לאגאדיה אך חווה קשיים בדרך להקמת ישיבה ראויה לשמה. הוא החל לקבץ תלמידים ובתחילה הצליח לאסוף רק עשרה ילדים קטנים, אך עם הזמן מעגל הלומדים הלך וגדל, והישיבה קמה ופרחה. התלמידים שהגיעו מאגאדיה ומכפרי הסביבה למדו בישיבה, ואלו שהגיעו מהכפרים נהנו מתנאי פנימייה מלאים. לכך נדרשה היערכות מיוחדת להשגת מקום, אוכל וגם בגדים, כי בכפרים שררה עניות והיו תלמידים שהיה צורך לדאוג להם לבגדים וציוד אישי אחר.

ההוראה וההקמה

התפתחות הישיבה באגאדיה עלתה שלב כאשר לעיר הגיע השליח הרב [אז הת'] עזריאל חייקין, אשר עד לא מכבר למד בחצר הרבי, וקיבל הוראה לצאת בשליחות למרוקו ולאחר תקופה של שליחות בערי מרוקו, החל לבקר ולפעול באגאדיה, בעודו מתגורר בקזבלנקה. לביקוריו באגאדיה הצטרף הרב חיים אלבו מתלמידי הישיבה בקזבלנקה בניסיון למצוא מקום הולם לישיבה שהלכה והתפתחה. בשלהי הקיץ (תשט"ו) שכר הרב חייקין מבנה

הרב עזריאל חייקין, מימין, עם תלמידי ישיבת חב"ד באגאדיה

"כעבור עשרה ימי חיפושים התברר כי למעלה מעשרת אלפים אזרחים נהרגו ובתוכם יהודים רבים ובהם תלמידי ישיבת חב"ד. המספרים המדויקים של ההרוגים אינם ברורים עד היום, בגלל גודל האסון"

השיב: "13". הם הוסיפו לצעוק לעברו: "וכמה נשאר בחיים?" והוא ממשיך וצועק: "רק אני, כולם מתו". אני מקשיב ובליבי שמח שהנה באה הישועה, כשלהרדתי הרבה הם עזבו אותנו, כנראה שהעדיפו ללכת למקומות בהם היה יותר סיכויים למצוא ניצולים.

למזלנו הוא לא הפסיק לבכות, ולאחר כמה שעות חזרו המצילים ושוב הם החלו לחפור. הם חפרו כעין מנהרה לעבר המקום בו הוא שכב, ואז נתקלו ברגל שלי. הצלחתי להזיז את הרגל, ואני שומע מישהו אומר לשני "גם זה ח, תטפלו בו ואנחנו נמשיך לחפור הלאה". דקותיים לאחר מכן נשמתי את האוויר הצח – –

לאחר שהתאוששתי, עזבו אותי המצילים וחזרו לעבודתם, ואני ישבתי בצד לבדי. הסתכלתי על עצמי, הייתי מנואל בדם ובגדיי היו קרועים לגמרי. לפתע הגיע אדם עם משאית וביקשתי ממנו שייקח אותי הביתה. הוא היה נרגז ונרגש כי טרם מצא את הילדים שלו. הוא הורה לי להמתין ליד המשאית שלו. המתנתי ועדיין חשבתי שכל העולם נחרב ולא רק אגאדיה. לאחר שעות ארוכות חזר האיש והורה לי לעלות על המשאית. המשאית הייתה מלאה בגופות של נערים צעירים. הייתי חי יחיד בין מתים רבים, והעובדה הזאת לבדה הותירה בי טראומה לשנים רבות.

15 שניות של טלטלה שינו לנצח את העיר אגאדיה והקהילה היהודית שבה. הטלטלה האדירה הורגשה היטב גם בישיבת חב"ד, בבית המושל בגבעה שמול הים, ומאז נפוצו שמועות רבות לגבי מצבם של התלמידים ומספר ההרוגים, ועד היום הגרסאות הן רבות. וכאן שולבו יחד עדויות אותנטיות של ניצולים ומצילים, לצד מכתבי הרב מטוסוב שנכתבו בזמן אמת. למחרת רעיית האדמה הוא הגיע לאגאדיה, ומאז ביקר בה מספר פעמים עד שפנו הריסות הישיבה ואחרוני ההרוגים הובאו למנוחות.

העדות המצמררת

הנה עדותו של ר' משה אוחיון, אז תלמיד בישיבה שניצל בניסי ניסים:

הייתי אז ילד בן 11, זה היה יום שני בערב. כשהגיע זמן השינה עלינו על מיטותינו לישון. היינו בחדר שלוש עשרה תלמידים וישנו על מיטות קומתיים. כמעט ונרדמת, ולפתע הרגשתי שהכול עולה ויורד בחוזקה. המיטה, הקירות, הארונות; הכול נסחף לתוך ה'גלים' הללו. רעש חזק נשמע היטב בחלל האוויר. כל אחד מאתנו ניסה לאחוז במשהו, ולפתע היה קול רעם נורא ואז הבניין כולו נפל והתרסק עלינו.

הקירות קרסו עלי ועל כל הילדים שישנו בחדר. שכבתי תחת ההריסות, פי חסום בחול ואבנים, ואין לי אפשרות לעשות מאומה כי ידיי היו תפוסות בבלוקים. בהשגחה פרטית, כמו משמים, נפתח עבורי "שביל" של אוויר עד הרחוב, דרכו יכולתי לנשום מעט. אחרים שלא זכו ל"לוקוסוס" הזה לא החזיקו מעמד ונפחו את נשמתם. ארבעים ושמונה שעות הייתי לכוד תחת ההריסות.

באותן שעות אתה לא יודע על מה לחשוב. הרגשתי שהמוות מגיע בכל שנייה והבנתי שזה

מיכאל ליפסקר השליח למקנס שבמרוקו ובתום ימי החתונה וחגיגות השבע ברכות, שב הרב חייקין עם רעייתו לאגאדיה.

לרגל חג הפסח תשי"ז נסע הרב חייקין עם רעייתו אל אביו שהתגורר במונטריאול, קנדה, ובדרך הלך וגם בדרך חזרה עבר דרך ניו יורק וזכה לשהות אצל הרבי וזכה להיכנס ל"יחידות" ולקבל הוראות מיוחדות לגבי השליחות באגאדיה. הישיבה שגשגה, והרב חייקין ניהל את הישיבה ביד רמה, ולפתע פתאום הכול נגדע, כאשר השלטונות המקומיים חשדו בו כי הוא עוסק בענייני עליה וצינונות האסורים במדינה, ולמרות הפצרות גורמים יהודיים בכלל וחב"דיים בפרט, גורש מהמדינה, וכך הסתיימה השליחות. הרב שלמה מטוסוב השיב לאגאדיה באופן זמני את התלמיד חיים אלבו שבאותה עת עבד במקנס, ועם הזמן הזמני הפך לקבוע, והרב חיים אלבו בהכוונת הרב מטוסוב (שביקר במקום מפעם לפעם), ניהל את מוסדות חב"ד באגאדיה מאז גורש הרב חייקין ועד רעיית האדמה.

האדמה רועדת

אגאדיה. אור ליום שלישי, ב' אדר תש"כ, קרוב לחצות הלילה. האדמה רועדת ורועדת והעיר כולה מזדעזעת. רעיית אדמה גדולה בעוצמה של 6.7 בסולם ריכטר זורעת הרס ואבדון. אלפי תושבים נקברו תחת הריסות הבתים וכוחות החילוץ וההצלה עמדו חסרי אונים לנוכח ממדי האסון הנורא. כעבור עשרה ימי חיפושים התברר כי למעלה מעשרת אלפים אזרחים נהרגו ובתוכם יהודים רבים ובהם תלמידי ישיבת חב"ד. המספרים המדויקים של ההרוגים אינם ברורים עד היום, בגלל גודל האסון, הלכודים הרבים והמשפחות הענפות שאבדו תחת ההריסות.

הרבי מעניק בקבוק משקה לרב מטוסוב, ועמו נכדיו לוי ומנחם מענדל (בני הרב יהודה לייב) מטוסוב, תשרי תש"ז

"מקום הישיבה כולו הרוס"

ובקזבלנקה, למחרת רעיית האדמה צלצל הטלפון במשרדי הישיבה, ועל הקו היתה הכלה של ראש ישיבת אגאדיה ה' חיים אלבו. במשרד היו באותה עת הרב מטוסוב ובנו הרב יוסף יצחק, אז ילד צעיר וכיום שליח הרבי בטולוז צרפת, שזוכר היטב את הבשורה הנוראה:

הרמתי את הטלפון ומעברו השני של הקו אישה בוכה בכי סוער מאוד. תוך כדי סערת רגשות הסבירה כי היא כלת ראש הישיבה באגאדיה, ושם

הסוף שלי. כל הלילה הייתי בפחדים גדולים, לא ידעתי מה קורה איתי. הייתי ילד צעיר וחשבתי לעצמי כי כל העולם נחרב ולא נשאר כלום. גם על ההורים חשבתי שנספו יחד עם כל העולם.

לא יכולתי לדבר בגלל החול שכיסה את פי, אבל אני זוכר היטב את הבכיות של הילדים, בכיות שהלכו ונחלשו עד שנפחו את נשמתם. הגדיל לעשות אחד הילדים בשם מיימון, שישן אתנו בחדר; הוא צרח מתוך פחד וחרדה, כל הזמן בכה ולא הפסיק.

רק למחרת היום, ביום רביעי, הגיעו המצילים לבניין שלנו והם שמעו את קולו הבוכה. הם שאלו אותי: "כמה ילדים אתם בחדר?", והוא

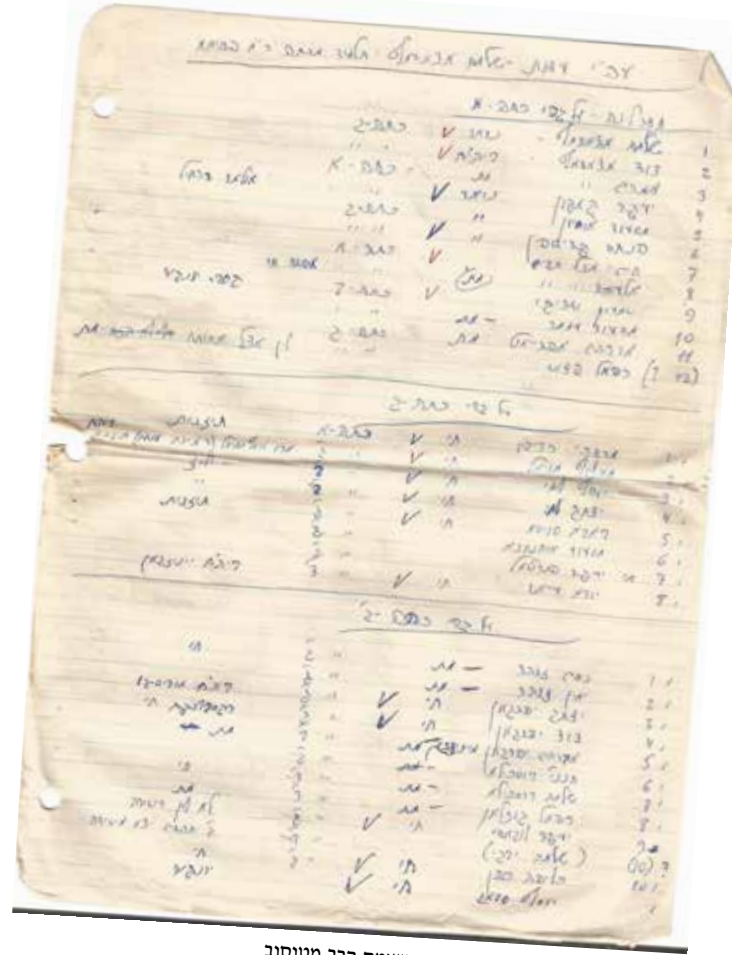
אירעה רעידת אדמה קשה והיא חוששת לשלום חתנה. אבא מיד החל לברר את ממדי האסון, ומה ניתן לעשות כדי לסייע ליהודי המקום בכלל ולישיבה בפרט. זמן קצר אחרי שהגיעה ההודעה אבא כבר החליט שהוא יוצא לאגאדיה. רעידת האדמה התרחשה באור ליום שלישי, למחרת בצהריים הרב מטוסבו קיבל את ההודעה, ומיד החל לעשות הכול כדי להגיע במהירות לאגאדיה. לאחר קבלת אישורים וסידורים נחוצים יצא ביום רביעי לעיר ההרוסה. את הרשמים הזוועתיים העלה על הכתב שבוע לאחר רעידת האדמה, ושלח אל הרב בנימין גורוצקי: "מצאתי מקום הישיבה כולו הרוס ומכוסה גל של אבנים ולבנים. אלו שנמלטו חיים ברחו לנפשם, ולא היה עם מי לדבר ולברר משהו, נפגשתי עם הרב יהודא שיטרית שהוא ניצול עם כל משפחתו וגם אחיו משה שיטרית והוא כמעט שלא ידע כלום עם מה הנעשה עם הישיבה, בכל אופן מה שעלה לי לברר קצת, הודעתני בטלפון לר' רפאל ווילשאנסקי, אבל תיכף אחר זה [כנראה אחרי שובו לקזבלנקה] הגיעו לכאן איזה תלמידים, ומפיהם ביררתי הרבה יותר והיה המחזה באופן אחר לגמרי, ואת זה הברקתי בעש"ק. ועדיין צריך בירור בהרבה פרטים, כי בכל רגע מתוספים ידיעות חדשות [...]".

לצד פירוט ההרס, ההרוגים והזוועה, מבהיר הרב מטוסבו כי יש צורך להיערך לקליטת היהודים בכלל ותלמידי הישיבה בפרט מאגאדיה וסביבותיה ושוב חזרו לתיאור ההרס הרב, ומציין כי הבית בו התגורר השליח הרב עזריאל חייקין – שגורש שנתיים קודם לכן – נהרס כליל וכנראה שאיש לא נותר שם חי:

"למעשה זה חורבן נורא ואיום. העיר כולה הרוסה, רוב הבתים נפלו תחתיהם, ודריהם נשארו תחתיהם. הבית שגר בו הר"ע חייקין מקודם נפל תחתיו כולו וכל יושביו נשארו תחתיו, וכפי שראיתי קשה לצייר שאף אחד מהם נשאר חי".

לאחר שפעל באגאדיה לאיתור תלמידי הישיבה וסייע בדרכים שונות לקהילה היהודית, שב הרב מטוסבו לקזבלנקה וידיו מלאו עבודה בקליטת היהודים שנהרו מאגאדיה לקזבלנקה. ובמקביל לקליטת היהודים שבאו מאגאדיה, עמל הרב מטוסבו כדי לאתר ולברר מה עלה בגורל כלל תלמידי הישיבה שחלקם נותרו תחת המפולת בבניין הישיבה, חלקם ניצלו והועברו למרכזים רפואיים או לערים אחרות, והיו גם תלמידים ששהו בבית הוריהם וחלקם נהרגו. בארכיון הרב מטוסבו נמצאת רשימת תלמידי הישיבה מאותם ימים, רשימה מזעזעת וקורעת לב, שנראה כי התעדכנה כל העת עם סימונים בצבעים שונים, מחיקות והוספות.

ברשימה מופיעים שמות התלמידים ולידם נכתב מצבם: "מת", "חי", "נשאר" [נשאר בחיים],

מי חי, ומי... רשימת הרב מטוסבו

"מצאתי מקום הישיבה כולו הרוס ומכוסה גל של אבנים ולבנים. אלו שנמלטו חיים ברחו לנפשם, ולא היה עם מי לדבר ולברר מה שהוא, נפגשתי עם הרב יהודא שיטרית שהוא ניצול עם כל משפחתו"

"בית החולים", "לא לן בישיבה", "ג' חודשים יצא מהישיבה", "לן אצל אחותו" וכך הלאה. הנה תחילת אחד העמודים ברשימה הכואבת: על פי עדות שלמה אצאראף – תלמיד מכיתה ר"מ פחמיא.

חדר לינה ... כיתה א

1. שלמה אצאראף – נשאר
2. דוד אצאראף – בית החולים

3. עמרם אצאראף – מת
  4. יעקב קאקון – נשאר
  5. מסעוד אוחיון – נשאר
  6. פנחס קריספין – נשאר
- [...]
- כיתה ג'
1. מרדכי רביבו – חי
  2. מכלוף מויאל – חי
- וכך מונה הלאה והלאה.

הרבי מנחם

הדי רעידת האדמה המזעזעת נפוצו והתפרסמו עד מהרה בכל העולם כולו. כאשר הרבי שמע על רעידת האדמה שהחריבה את קהילת אגאדיה והישיבה שבה, הורה לשלוחים כי בתענית אסתר החלה בימים הבאים יוסיפו בתפילה וצדקה. במקביל שיגר מברק מיוחד לרבה הראשי של מרוקו הרב שאול דאנאן: "ביחד עם כל אחינו דמרוקו שליט"א, מבכים את השריפה אשר שרף השם עושה מעשה בראשית, בקהלה קדישא אגאדיה ותפלתנו בהדי צבורא שיגדור השם פריצת עמו בכל מקום שהם והריסותיו יקים בקרוב ממש ומתוך מנוחה והרחבה יבנו קהלות ומוסדות תורה ומצוה עדי קיום היעוד ובגית' כימי עולם בביאת משיח צדקנו. בפריסת שלום אחינו הנאנחים בכבוד ובברכה.

מנחם שניאורסאהן ליובאוויטש"

הרבי בוכה

מספר ימים עברו והגיע חג הפורים, בו בהתוועדות של הרבי אין גבול לשמחה החסידית המתפרצת במשך שעות ארוכות של ניגונים שמחים לצד שיחות הרבי העוסקות ברובן בענייני דיומא. אך הפעם הרבי חרג באופן נדיר והתוועדות פורים היתה באווירה אחרת, כפי שמסופר ביומן מהימים ההם:

"ההתוועדות של פורים היתה באווירה יותר רצינית, אולי מפני שבתקופה היא היתה במרוקו רעידת אדמה מאוד חזקה בעיר אגאדיה, בה נספו אלפים וביניהם גם יהודים רבים ר"ל. גם באמצע המאמר היו בכיות נוראות.

במהלך ההתוועדות, הרבי הזכיר בכאב את דבר האסון הנורא שפקד את אגאדיה והנה תמצית הדברים:

מסתמא קראו כולם אודות המאורע "את אשר קרהו" באגאדיה. יש להתחזק בתקוה ובטחון, שימצאו בחיים עוד רבים גם מאלה שעדיין לא העבירו אותם למקומות אחרים. ובכל אופן הרי ישנם כאלה שיודעים אודותם (שנספו בהאסון), אשר אפילו נפש אחת מישראל היא עולם מלא (כפסק דין המשנה). ועל זה ישנה עצה אחת: ובהקדם מארז"ל שמביא רבנו הזקן באגרת

היצירה המפוארת

הספר **חב"ד במרוקו** יצא לאור לקראת כינוס השלוחים ובו תיעוד מקיף אודות פועלם של השלוחים ואימפריית מוסדות ליובאוויטש, במרוקו והוא מיועד לחסידי חב"ד כמו גם למקורבים, במיוחד בקרב יוצאי מרוקו. הספר בפורמט אלבומי – 430 עמודים, יוצא לאור על ידי צאצאי הרב שלמה מטוסבו – מנהל מוסדות אהלי יוסף יצחק ליובאוויטש במרוקו ובהפקת והפצת "חזק" ואומן הגרפיקה – **בועז שרון**.

עורך הספר, הסופר וההיסטוריון ר' **שניאור זלמן ברגר** עמל בשנים האחרונות על תחקיר מקיף נדיר מסוגו, כאשר בידי הופקד ארכיון רב ערך המתעד את מוסדות חב"ד במרוקו אשר זכו לקבל הדרכות מפורטות מהרבי, ולצד זאת נערכו ראיונות מפורטים עם השלוחים בהווה ובעבר במרוקו וביניהם: **הרבנית רייזל רסקין, הרב שלום והרבנית גיטל איידלמן, הרב עזריאל חייקין**, ולאלו התווספו ראיונות עם **הרב יוסף יצחק בן הרב שלמה מטוסבו**, וראיונות נוספים עם אישים הקשורים לחב"ד במרוקו.

אגרות, זיכרונות, מסמכים ותצלומים נדירים ורבים מהם בפרסום ראשון, משולבים בספר "חב"ד במרוקו" ויחד יוצרים פסיפס זוהר של עשייה למען היהדות והחסידות במשך עשרות שנים בשליחות הרבי. הספר שופך אור חדש על הקשר הייחודי בין הרבי ושלוחיו למנהיגי יהדות מרוקו: **ה"בבא סאלי" ובנו ה"בבא מאיר"**, **הרב שלום משאש** רבה של קזבלנקה ועוד.

ולספר הייחודי, יש מבוא מיוחד; הגאון הגדול, **הראשון לציון ורבה של ירושלים הרב שלמה משה עמאר שליט"א**, אשר בצעירותו שקד על לימוד התורה בישיבת חב"ד בקזבלנקה – עיין בעלים מן הספר טרם ראה אור וצירף מבוא מיוחד בו מעלה על נס את פעילות שלוחי הרבי יחד עם אדמו"רי וחכמי מרוקו.

"תולדות חב"ד במרוקו" שער הספר החדש

התשובה: אם היה רגיל לקרות דף אחד יקרא ב' דפים לשנות פרק א' ישנה ב' פרקים וכו'. ולא רק ב' פעמים ככה, אלא כמה פעמים ככה [...] ועד"ז ביחס לתיקון הדבר בהנוגע אלינו ולפעולותינו – שבמקום מוסד אחד יקימו כמה מוסדות, במקום תלמיד אחד יעמידו כמה וכמה תלמידים, ובמקום תלמידה אחת יעמידו כמה וכמה תלמידות".

לאחר שהרבי מאריך בנוגע לפעולה לטובת הנשמות, מבהיר כי כך גם עשה אדמו"ר הרי"צ בהגיעו בימי השואה מאירופה לארצות הברית ומיד החליט להפוך את אמריקה למקום תורה, דבר שהיה לא רק כתועלת עבור ארצות הברית, אלא גם פעולה למען היהודים שהיו שרויים בסכנה.

קבר אחים

חודשים ארוכים נמשכה מלאכת איתור הנספים באגאדיה. למעלה מחצי שנה לאחר הטרגדיה קיבל הרב מטוסבו דיווח כי הממשלה עוסקת בחפירת הבתים כדי לאתר הרוגים, וכל מה שהם מוצאים ממה שנותר מהנספים הם קוברים יחד בלי הבל דת. היהודים הנותרים באגאדיה דיברו עם אנשי הג'וינט שיסייעו להביא את היהודים לקבר ישראל, ועל כך הרב מטוסבו כתב לרבי והוסיף כי עבודת החפירות עוד לא הגיעה לישיבת חב"ד: "למקום הישיבה עוד לא הגיעו לחפור ועוד לא ידוע למתי".

אך חלפו ימים ספורים, ובעיצומו של חג שמחת תורה החלו לחפור את מקום הישיבה. הפיקוח על החפירות בישיבה נעשה על ידי היהודים המפקחים על החפירות, ואליהם הצטרף ר' מאיר פחמיא מורה בישיבה. שמחת תורה חל ביום שישי ולמחרת, בשבת בראשית, נמצא בין ההריסות גופו של מנהל הישיבה חיים אלבו.

במוצאי החג הרב מטוסבו שמע את אשר נעשה ונחפז לצאת לאגאדיה ונכח בהמשך החפירות במקום בו עמדה הישיבה. הרב מטוסבו מנהל המוסדות, האחראיות לתלמידי הישיבה רבצה על כתפיו, עמד במקום הישיבה וראה כיצד מוציאים

מצבת תלמידי ישיבת חב"ד שנספו ברעידת האדמה

תלמיד אחר תלמיד, כך הוציאו שבעה עשר מתלמידי ישיבת חב"ד שנהרגו ברעידת האדמה הקשה.

הרב מטוסבו מתאר לרבי במכתב לפרטי פרטים את שנמצא בזמן החפירות. קשה להעתיק את הדברים במלואם וביא רק חלק מהם: "תיכף לאחר החג הייתי באגאדיה, בקשר עם זה שהתחילו [...] לחפור מקום הישיבה. את המנהל במקום חיים אלבאז ע"ה הוציאו בשבת קודש שלאחר החג, אבל רק שלד [...], וההיכר בזה מצד המקום שהיה בו וגם היה לבוש בבגדיו. בפני הוציאו גם כן מספר תלמידים במצב שכזה, כי אחר שמונה חודשים [...] עסקו בזה כל השבוע, והוציאו שבעה עשר תלמידים (מלבד המנהל הנ"ל) קברום כדת וכדין ומה לעשות עוה. מלבד היהודים תדירים שעוסקים בזה כל הזמן מטעם הג'וינט, עמד על זה ביחוד מורה אחד שלנו (ר' מאיר פחמיא, שהוא יעבוד עכשיו בתור מבקר בכפרים) והיינו 25; וניצולו 36 (ואחד מהם שבק חיים לכל חי [נפטר] אח"כ בביה"ח בקסבלנקה) ונשארו 35 יהי רצון לבשר אך טוב".

בשל הזמן הרב שחלף מאז נהרגו, הובאו תלמידי הישיבה לקבורה בקבר אחים עליו נכתב: "מצבת קבורה. התלמידים הבחורים העלובים, שנקצפו ברעש שהיה בעיר אגאדיה. ב' אדר התש"ך. תנצבה", ובצרפתית ציון שטמונים כאן תלמידי הישיבה באגאדיה. על המצבה לא פורטו שמות ההרוגים. ליד קבר האחים של התלמידים, נטמן בקבר בפני עצמו הרב חיים אלבו. קברם של התלמידים ומנהל הישיבה נמצא ליד קברו של צדיק העיר הרב כליפא מלכא.

הרס עצום

מלאכת שיקום הריסות העיר אגאדיה ארכה שנים רבות. ההרס הרב שזרעה רעידת האדמה היה בלתי נתפס, ולאחר חיפוש ממושך אחר הרוגים כוסו השרידים בחומרים מיוחדים כדי שלא ייגרם נזק סביבתי, והחלה בניית העיר מחדש במיקום קרוב לעיר שנחרבה.

מספר שנים חלפו עד שהעיר החלה לחזור לעצמה. הרב מטוסבו שב אליה בשנית ובעמל רב הקים בה בשנית מוסדות חב"דיים. ■

* מראי מקומות והערות, המובאים בספר בשולי הגיליון, נשמטו כאן מפני קוצר היריעה.